

Om bakgrunden till BVNs utvärderingar

Anne Marie Wilhelmsen
Husbyggnad CTH, och BVN

En sammanfattning av hur man inom BVN har diskuterat utvärderingsfrågorna.

Byggeforskningsrådets vetenskapliga nämnd (BVN) har arbetat sedan 1983 med uppgiften att främja vetenskaplig kvalitet i BFR-stödd verksamhet. Att utvärdera BFR-forskning nämndes från början som en av huvuduppgifterna, och detta har också utgjort en väsentlig del av BVNs arbete. Hittills har ett tjugotal BVN-skrifter getts ut, och av dem har mer än hälften redovisat utvärderingsprojekt eller behandlat frågor kring utvärdering.

Den främsta förebilden för BVN-utvärderingarna var från början naturvetenskapliga forskningsrådets (NFR) utvärderingar. NFR utvärderar fortlöpande områdesvis den forskning man stöder, och utvärderingarna är primärt inriktade på en kvalitativ bedömning av forskningsresultat. För varje forskargrupp betygssätts resultat och kompetens, och man bedömer också gruppernas resurssituation och ger rekommendationer för fortsatt anslagstilldelning. Utvärderingar av liknande slag görs också av STU (styrelsen för teknisk utveckling).

Tanken var aldrig att direkt föra över NFRs utvärderingsmodell till byggeforskningens område. Man föreställde sig dock inom BVN att samma grundmönster skulle kunna tillämpas, och de första fem utvärderingsprojekten organiserades enligt detta: Ett intressant forskningsområde identifieras och avgränsas, skrivelser går till forskargrupper med begäran om material och förslag på utvärderingsexperter, man konstituerar en internationell expertgrupp som får ta del av forskarnas material, besöker

Sverige och de berörda forskargrupperna och avslutar besöket med att sammanställa en rapport. I varje enskilt utvärderingsprojekt fungerade en av BVNs ledamöter som ordförande i expertgruppen och hade till sin hjälp en handläggande sekreterare. Både ordförande och sekreterare var aktiva forskare, med kännedom om men inte själva direkt verksamma inom det forskningsområde som utvärderades.

Och hur fungerade utvärderingsmodellen? Det fanns olika meningar, och en hel del kritik framfördes. Handläggare inom BFR efterlyste ibland klarare besked, forskare kunde känna sig orättvist bedömda. Den dominerande uppfattningen inom nämnden var ändå att utvärderingsprocessen hade fungerat tillfredsställande och att man kunde stå för resultatet. Denna första utvärderingsrunda gav också oss som arbetade med den många värdefulla erfarenheter och en början till insikt om vad forskningsutvärdering kan innebära.

När det gällde väletablerad disciplinär forskning var problemen inte stora. Där det fanns en gemensam uppfattning hos utvärderingsgrupp och forskare om vad som utmärker en god forskning - val av forskningsuppdrag inom området, problemavgränsning, metodval, genomförande, rapportering osv - där kunde man visserligen vara oense om själva bedömningen men ifrågasatte inte utvärderingen som sådan eller dess metod. Så var det ofta när det handlade om naturvetenskaplig och i viss mån teknisk forskning, och även inom discipliner med utvecklad teoribildning som t ex nationalekonomi.

En typ av FoU-verksamhet som bjöd på större svårigheter var den där arbetet har sin utgångspunkt i ett mer mångfacetterat problemkomplex. Detta kan vara mycket olika till sin natur. Det kan vara en branschfråga (t ex kostnadsutvecklingen i byggandet), det kan gälla en yrkesgrupp (arkitektens skissmetod är ett populärt exempel). De tydligaste exemplen är arbeten som försöker behandla övergripande samhällsproblem - uppbyggnaden av det äldre bostadsbeståndet kan tas som exempel på ett problemområde där tekniska, ekonomiska och sociala aspekter vävs samman och där motstridiga intressen måste tillgodoseas. Forskare kan angripa problemkomplex av denna art på olika sätt. Ett sätt är att avgränsa delproblem som kan hänföras till olika discipliner och behandlas vetenskapligt; man anknyter till den disciplinorienterade forskningen. Problemkomplexet behandlas i en översiktlig analys i första hand för att delproblemen skall kunna identifieras, för att man skall kunna skilja ut det som är forskningsbart inom problemområdet. Ofta arbetar enskilda eller små forskargrupper från flera discipliner sida vid sida och utbyter kunskap och erfarenheter i en mångvetenskaplig diskussion.

Ett annat sätt kan vara att hela tiden arbeta utifrån problemkomplexets helhet och med ambitionen att nå fram till goda helhetslösningar - en problemorienterad forskning. I detta sätt att arbeta ligger ofta också värdemässiga ställningstaganden: inte bara sant - falskt utan också bra - dåligt. De delproblem som presenterar sig behandlar man med de metoder som lämpar sig bäst för det aktuella problemet. Det kan vara politiska problem som kräver ett politiskt agerande. Kunskapsproblemen kan kräva deltagande från många olika discipliners kunskapsbas och metodarsenal, ofta med krav på integrering i ett tvärvetenskapligt arbete som bara kan ske i stora forskargrupper med bred kompetens. Det viktigaste är inte att öka den vetenskapliga kunskapen utan att bidra till en god utvecklingsprocess.

Dessa båda skilda angreppssätt kan naturligtvis förekomma mer eller mindre renodlat. När den första, disciplinorienterade, ansatsen tillämpas kan en inomdisciplinär kvalitetsvärdering göras, även om den ofta kompliceras av att flera discipliner arbetar inom det problemområde som studeras, och av att en del av dessa är unga discipliner utan mogna paradigmer.

Vissa grundläggande kriterier, t ex beträffande dokumentation och prövbarhet, logik och sammanhang i resonemang, måste naturligtvis gälla för all verksamhet som gör anspråk på att räknas som forskning. Men hur värderas som helhet en problembaserad forskning av det ovan beskrivna slaget? Det är uppenbarligen inte rimligt att begränsa värderingen till det som erkänns som vetenskap inom de etablerade disciplinerna och i en sorts cirkelresonemang bedöma arbete med litet forskningsinnehåll som lågkvalitativt. "Det här är inte forskning" blir i ett sådant synsätt liktydigt med "det här är dåligt". Varje arbete måste bedömas utifrån sina förutsättningar.

De första utvärderingsprojekten gav således mycket näring till BVNs diskussioner, och både dessa och de särskilda studier nämnden initierat kring utvärderingsverksamhet har påverkat uppläggningsen av senare projekt, vilka skiljer sig mycket mera sinsemellan än de fem första.

Utvärderingen av bostadsforskning vid arkitektursektionerna (BVN 1988:5 *Properties of Housing - Conditions of Living*) är BVNs största satsning av detta slag hittills, räknat i total arbetsvolym, särskilt om man tar med den förstudie *Forskning vid arkitekturskolorna* (BVN 1988:2) som gjordes för att ge nämnden underlag för val av utvärderingsområde.

Varför valdes just arkitekturområdet? Skälen var flera. Några av BFRs handläggare hade nämnt detta som ett område där de kände osäkerhet om forskningens kvalitet. Här fanns också representerade flera problemkomplex som nämnden ville ha belysta: försök till tvärvetenskapligt ar-

bete, aktionsforskning, forskningsområden under uppbyggnad. Valet av grupper, forskare och projekt för utvärderingen gjordes i första omgången i samråd med BFRs handläggare, och sedan i diskussion med aktuella institutioner och avdelningar vid respektive skola.

Målsättningen för denna utvärdering var vidare än i de tidigare projekten. Kvalitetsbedömningen var också här en huvudfråga, men vi ville också få en belysning av forskningsområdet i ett internationellt perspektiv. Att dra nytta av kontakterna med ett antal framstående internationella forskare sågs också som viktigt. En konsekvens av detta bredare syfte blev att expertgruppens vistelse i Sverige blev längre än tidigare, omkring två veckor. Seminarierna med forskargrupperna gavs god tid, flera studiebesök gjordes och det avsattes också tid till diskussion med expertgruppen utanför själva utvärderingsprojektet. En annan följd var att arbetet med rapporten blev omfattande och drog långt ut på tiden. Expertgruppen ställde villigt upp på de höga ambitioner vi skisserat för arbetet, och det medförde att det blev omöjligt att få fram ett koncept under Sverigevistelsen. Sedan alla seminarier genomförts tog det drygt ett år innan rapporten förelåg i tryck. På annan plats i detta nummer av tidskriften ges ett kort referat av rapporten.

Det är glädjande att expertgruppen fann den del av arkitekturforskningen de studerade vara av god kvalitet i ett internationellt perspektiv. Här vill jag dock inte diskutera den aspekten utan i stället ta upp några allmänna synpunkter på utvärderingsverksamheten och dess möjliga roll i forskningssystemet.

En grundsats inom vetenskapssamhället är att kvaliteten hos forskningen fortlöpande skall värderas genom en öppen insyn i forskningsprocessen. Inom högskolans programanslagsfinansierade forskning förutsätts detta ske genom kommunikationen forskarna emellan, förutom i den vetenskapliga litteraturen också lokalt i ständigt pågående diskussioner, seminarieverksamhet, disputationer osv, och internationellt i gästforskarutbyte, konferenser, seminarier, workshops, etc. Systemet är etablerat, även om det fungerar mer eller mindre väl inom olika områden. Utvärderingar av NFR-typ kan betraktas som en kompletterande och integrerad del av systemet. Delar av högskolans uppdragsforskning och av sektorsforskningen ingår på ett naturligt sätt i samma system för kvalitetskontroll. Andra delar av sektorsforskningen faller utanför. Förutom den forskning som bedrivs utanför högskolan gäller detta för många nya forskningsområden ('nytt' kan ett forskningsområde vara åtskilliga decennier).

Det är många faktorer som bidrar härtill. Kontaktnätet är ofta litet; man har haft för kort tid att bygga upp internationella kontakter, forsk-

ningsinriktningen har många gånger lokalt eller nationellt intresse mera än internationellt. Där forskning är en ny verksamhet saknar man de mogna disciplinernas sedan gammalt etablerade seminariekultur. Det saknas ofta internationella vetenskapliga tidskrifter med lämplig inriktning och det är många gånger en slump om man får kännedom om dem som finns. Man har heller inte vana att publicera sig internationellt. Slutligen inverkar både forskningens organisation och dess finansiering. I ett långsiktigt forskningsprogram är det nödvändigt att ständigt hålla en hög kvalitet på forskningsprocessen, men när arbetet är organiserat i projekt tenderar resultatet att bli viktigare än processen. Resultatet, en rapport i en eller annan form, är det enda som görs tillgängligt för kritik medan arbetet fram till rapporten sker utan insyn. Särskilt gäller detta för korta projekt. Delar av sektorsforskningen lider också av notorisk underfinansiering, forskarna har helt enkelt inte tid till seminarier och konferenser. En problemorienterad forskning, av det slag jag ovan har ställt i kontrast mot en disciplinorienterad, och bedriven under dessa villkor, har liten nytta av det akademiska systemet för vetenskaplig kvalitetssäkring.

Under sådana förhållanden måste det vara ett starkt intresse för forskningsfinansiären att värdera forskningens kvalitet. Ett särskilt utvärderingsinstrument behövs när forskarsamhällets vanliga system för kvalitetskontroll inte fungerar; men utvärderingen kan då också verka främjande för sektorsorganets och högskolans gemensamma intresse att integrera sektorsforskningen i högskolans övriga verksamhet. Utvärderingen blir en del i den process som syftar till att minimera behovet av speciella utvärderingar.

Utvärderingsmodellen kan anknyta till olika moment i forskarsamhällets etablerade system för kvalitetskontroll. Om NFR-modellen har störst likheter med sakkunniginstrumentet så kanske BVNs senaste utvärdering mer hade karaktär av avhandlingsseminarier. I stället för enbart en betygssättning får de berörda forskarna förhoppningsvis en seriös läsning och diskussion av sitt arbete, direktkontakt med kvalificerade utländska kolleger och tips på litteratur och ytterligare kontakter. Genom att utvärderingen bidrar till det inomvetenskapliga informationsutbytet är den inte bara ett instrument för kvalitetskontroll utan verkar också kvalitetshöjande. Den bör kunna ge de berörda forskarna både starka impulser och konkreta möjligheter att knyta an till det internationella vetenskapssamhället. Denna sida av utvärderingen kan utvecklas ytterligare. Kanske utvärderingskonferenser, kanske en flernationell utvärderingsworkshop, där forskare från olika länder ger synpunkter på varandras arbete?

Inför tidigare utvärderingar har det förts diskussioner om vilka be-

dömningskriterier som varit lämpliga för det studerade området, om en någorlunda objektiv betygssättning varit möjlig eller om forskningsområdets karaktär nödvändiggör en bedömning i form av en resonerande beskrivning. I framtiden kan det också vara motiverat att diskutera på vilka sätt en utvärdering kan bidra till utvecklingen av det studerade forskningsområdet. Detta har man hittills mest sett som nyttiga bieffekter, och det kanske skulle vara värt att formulera särskilda mål för denna sida av utvärderingsverksamheten.